
CONSIDERAȚII ETNOARHEOLOGICE PRIVIND UN IZVOR DE APĂ SĂRATĂ DIN SUBCARPAȚII MOLDOVEI

Vasile Diaconu,
Roxana Diaconu

Cuvinte-cheie: *Subcarpații Moldovei, epoca modernă, izvor sărat, etnoarheologie, analize chimice, ceramică.*

Introducere

Cercetarea surselor de sare din spațiul aflat la est de Carpați a cunoscut în ultimele trei decenii rezultate remarcabile, care proiectează o imagine nouă asupra a ceea ce a însemnat exploatarea și utilizarea acestui mineral din preistorie și până în prezent. Din punctul de vedere al studierii vechilor vestigii, putem considera că există deja o anumită specializare și se poate vorbi chiar de o arheologie a sării¹. De asemenea, înregistrarea datelor de natură etnografică a reușit să ofere explicații pentru o serie de comportamente care au în prim-plan exploatarea, utilizarea, schimbul și implicațiile simbolice ale acestui mineral. Investigațiile de teren efectuate până în prezent au permis înregistrarea unui număr important de izvoare de apă sărată, iar în multe cazuri au fost identificate și depuneri arheologice în imediata lor apropiere². Săpăturile efectuate în unele

¹ D. Monah, *Arheologia preistorică a sării în România. Scurt istoric*, în D. Monah et alii (eds.), *Sarea, de la prezent la trecut, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, XX, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț, 2008, p. 14.

² M. Alexianu et alii, *Exploatarea surselor de apă sărată din Moldova: o abordare etnoarheologică*, în *Thraco-Dacica*, XIII, 1-2, p. 159-167; M. Alexianu et alii, *Izvoarele de apă sărată din Moldova subcarpatică. Cercetări etnoarheologice*, Casa

cazuri au confirmat, prin situațiile stratigrafice și cantitatea de materiale arheologice, că activitățile de exploatare, care implicau și cristalizarea pe loc a sării prin fierberea apei izvoarelor, au atins un înalt grad de specializare³.

Dacă pentru preistorie și antichitate contextele arheologice sunt edificatoare pentru ceea ce însemna procesul de exploatare și cristalizare a sării, pentru timpurile mai apropiate de prezent beneficiem în special de date documentare sau informații de natură etnografică. Cu toate acestea, exploatarea surselor de apă sărată în timpurile moderne nu este suficient cunoscută, mai ales că cei mai mulți specialiști și-au îndreptat atenția asupra perioadelor mai îndepărtate ale istoriei. Este indiscutabil faptul că o aprofundare a modalităților de exploatare a izvoarelor de slatină în timpurile moderne poate oferi unele indicii despre tehnicile folosite în epoci anterioare. Din acest motiv ne-am propus o analiză a informațiilor documentare, etnografice, dar mai ales arheologice, care sunt legate de un izvor sărat ce se află în imediata vecinătate a orașului Târgu Neamț. Este vorba despre sursa de slatină numită *Fântâna Corugea* sau *Fântâna Belibou*.

Date geografice

Izvorul se află la baza versatului răsăritean al Culmii Pleșului, într-o zonă în care mai sunt cunoscute și alte emergențe saline, iar cele mai apropiate sunt cele de la Oglinzi-Băi (fig. 1/1). De altfel, tot acest areal se caracterizează prin existența a numeroase elemente specifice miocenului salifer⁴.

Sursa de apă sărată la care facem referire este situată în marginea orașului Târgu Neamț, în apropierea cartierului Pometea și la aproximativ 600 m sud-est față de stațiunea Băile Oglinzi. Microzona este caracterizată printr-un relief accidentat și modelat de alunecări de teren.

Editorială Demiurg, Iași, 2007; O. Weller *et alii*, *Cercetări sistematice asupra izvoarelor de apă sărată din Moldova. Bilanțul explorărilor din anii 2004-2007*, în *Memoria Antiquitatis*, XXIV, 2007, p. 121-190; M. Alexianu *et alii*, *Cercetări etnoarheologice asupra izvoarelor de apă sărată din Moldova Subcarpatică*, în *Tyrageia*, SN, II (XVII), 2008, p. 155-177; D. Monah *et alii*, *Noi investigații etnoarheologice asupra izvoarelor sărate de pe Valea Muntelui*, în D. Monah *et alii*, *Sarea de la prezent la trecut*, p. 81-105.

³ Pentru contribuțiile recente a se vedea D. Monah *et alii* (eds.), *L'exploitation du sel à travers le temps*, *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, XVIII, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț, 2007; D. Monah *et alii*, *Sarea de la prezent la trecut*, R. Brigand, O. Weller (eds.), *Archaeology of salt. Approaching an invisible past*, Sidestone, Leiden 2015.

⁴ V. Băcăuanu *et alii*, *Podișul Moldovei. Natură, Om, Economie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 258.

Fântâna Corugea se găsește într-o mică ravenă, iar apele sale alimentează un pârau, care se varsă în Pârâul Băi sau Slatina (fig. 1/2).

În ansamblu, zona este dominată de dealuri, cu versanți cu pante moderate, care au favorizat stabilirea comunităților preistorice în această zonă.

Date istorice

Primele informații pe care le avem despre acest izvor se referă la analizele chimice realizate de P. Poni în 1889 și au fost incluse în lucrarea lui C. Istrati despre sarea din România⁵.

În *Dicționarul geografic al județului Neamț*, există mai multe voci care fac referire la acest izvor sărat, despre care ni se spune că ... *este situat în apropierea târgului Neamț, pe dealul cu a sa numire la locul numit „Corugea în fața slatinei”*. *Apa izvorului este limpede, incoloră, cu un miros puțin pronunțat de hidrogen sulfurat, prezintă un gust sărat, prin evaporare lasă un deposit de sare. Până în 1889 izvorul a fost astupat și interzis publicului, deși a fost cunoscută și întrebuințată apa sa ...*⁶. Analizele chimice efectuate în 1889 au evidențiat compoziția relativ complexă a acestor ape sărate, care aveau un conținut de 174 g / l de NaCl (tab. 1).

Un amănunt interesant este acela potrivit căruia denumirea populară a sursei de slatină era aceea de „Izvorul lui Belibou”⁷, care poate fi explicată, pe baza datelor etnografice pe care le-am cules, prin faptul că emergența salină amintită s-ar fi aflat în administrarea sau pe terenul unui proprietar de han din Târgu Neamț, care purta acest nume.

În *Marele dicționar geografic al României*, la vocea *Oglinzi*, se face o trecere în revistă a surselor de sare de pe teritoriul localității, printre care este menționat și izvorul *Corugea*⁸. Din păcate, nu sunt prezentate informații suplimentare față de cele din lucrarea lui C. Gheorghiu.

Deși se află într-o zonă în care au fost reperate vestigii legate de exploatarea surselor de sare, *Fântâna Corugea* nu a fost în atenția specialiștilor interesați de acest subiect, cu excepția unei echipe franco-române care a făcut câteva prospecțiuni în zonă. Astfel, în 2004, cu prilejul investigațiilor de la *Oglinzi-Băi*, s-au relizat câteva foraje de mică adâncime în preajma izvorului pentru a se evidenția eventuale depuneri arheologice preistorice și pentru analize polinice, dar rezultatele nu au fost edificatoare. Tot cu acel prilej s-au

⁵ C.I. Istrati, *Sarea din sarnițele României*, București, 1894, p. 16.

⁶ C. Gheorghiu, *Corugea / Curugea*, în *Dicționarul geografic al județului Neamț*, București, 1895, p. 146.

⁷ Idem, *Belibon*, în *op.cit.*, p. 39, 40.

⁸ G.I. Lahovari et alii, *Oglinzi, stațiune balneară*, în *Marele dicționar geografic al României*, vol. IV, București, 1901, p. 551.

luat probe de apă care au fost analizate în laboratorul Universității Franche-Comté din Besaçon⁹ (tab. 2). Cercetarea de suprafață efectuată în 2004 a permis identificarea a numeroase materiale ceramice din epoca modernă.

Date etnografice

În prezent izvorul este foarte puțin utilizat, dar în deceniile trecute era o sursă de apă sărată intens frecventată. Slatina este captată la ora actuală într-un puț din scânduri, cu latura de 1 m și o înălțime, de la nivelul solului, de maxim 30 cm (fig. 2/1). În imediata apropiere a actualei amenajări se găsesc bucăți de scândură de la vechea îngrăditură a fântânii. Tot în acest perimetru am identificat mai multe fragmente de lemn, de grosimi diferite, care au fost așezate probabil pe lângă izvor pentru a acoperi pământul umed și pentru a facilita accesul la sursă (fig. 2/2). Nu excludem însă posibilitatea ca unele dintre acestea să fi făcut parte dintr-un tip de amenajare (împletitură de nuiel !) menită să susțină pereții puțului.

Documentarea noastră a inclus și interviuarea câtorva persoane din Târgu Neamț, care au confirmat exploatarea emergentei saline. Pentru perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial se cunoaște faptul că unii locuitori mergeau cu carele pentru a se aproviziona cu apă sărată, care era transportată în butoaie de lemn sau în recipiente mai mici (bote)¹⁰. Uneori, un singur om aducea slatină pentru mai multe familii. Pentru că sursa de sare era aproape de localitate, cantitățile de slatină cu care se aprovizionau oamenii nu erau foarte mari, decât cu excepția perioadei premergătoare Crăciunului, când era nevoie de saramură pentru conservarea cărnii¹¹.

Deși în preajma izvorului nu am reușit să identificăm urme care să confirme producerea de huscă pe loc, practica este totuși cunoscută, pentru că ... *slatina se fierbea acasă, într-un ceaun de tuci și obțineam sare fină*¹².

Locuitorii din zonă cunosc faptul că în timpul iernii în preajma izvorului vin animale sălbatice (cerbi, căprioare, mistreți), mai ales că fântâna se află chiar la marginea pădurii.

Observații tipo-funcționale asupra unui lot de materiale ceramice

Cercetarea de teren pe care am efectuat-o în perimetrul *Fântânii Corugea* ne-a permis observarea unei cantități importante de resturi ceramice, distribuite pe o distanță de aproximativ 20-25 m în aval de sursa de apă sărată (fig. 3). Deși este foarte fragmentată și în bună parte corodată, ceramica aflată la suprafața

⁹ O. Weller *et alii*, *op. cit.*, p. 157-159, fig. 2, 25.

¹⁰ Informator: Constantin Năvrăpescu, 69 ani, Târgu Neamț.

¹¹ Informator: Constantin Crețu, 75 ani, Târgu Neamț.

¹² Informator: Constantin Năvrăpescu.

solului constituie un bun indiciu pentru ceea ce înseamnă modalitățile de exploatare și aprovizionare cu slatină. În plus, studierea trăsăturilor morfologice ale recipientelor identificate în zona izvorului poate constitui un model de analiză și pentru cercetarea ceramicii preistorice din cadrul altor situri legate de exploatarea sării.

Deși resturile de olărie aflate în perimetrul studiat sunt numeroase, am selectat doar acele fragmente care să ne asigure o bună determinare tipologică (porțiuni de la gura vaselor, de la baza lor, torți). Demersul nostru este facilitat și de materialele etnografice păstrate în colecțiile muzeale și care pot servi ca un element util de comparație.

O primă observație care decurge din studierea lotului ceramic avut la dispoziție este legată de calitatea recipientelor ceramice, majoritatea fiind lucrate dintr-o pastă de bună calitate, foarte omogen frământată și arsă. Din punct de vedere tehnologic, am identificat două categorii principale, respectiv ceramica roșie / cărămizie și ceramica neagră / cenușie, aceasta din urmă fiind atestată într-o proporție scăzută.

Un alt aspect care merită reținut este acela că au putut fi identificate fragmente provenind de la vase smălțuite (fig. 4/2, 3, 10, 11; 5/1, 4-6), dar și de la recipiente nesmălțuite, cu o pondere importantă a celor dintâi.

Sub raport dimensional am observat o predominare a vaselor medii și mici, cele mari fiind foarte rar atestate în lotul studiat de noi.

Cea mai frecventă formă ceramică este cana (fig. 4/1, 2, 10, 11, 13-17; fig. 5/1, 7, 8), prevăzută cu o toartă și smălțuită în foarte multe cazuri, fie pe întreaga suprafață, fie doar la interior, iar pe exterior numai în jumătatea superioară. Smălțul este de culoare verzuie sau în nuanțe maronii.

Un alt tip ceramic bine atestat este ulciorul (fig. 5/7, 8, 19, 20), cu gât îngust, cilindric, sau cu gura evazată, prevăzut întotdeauna cu o toartă și uneori cu tub de scurgere. Foarte puține fragmente provin de la oale de dimensiuni mari sau de la străchini (fig. 4/21, 22). Cel mai probabil, străchinile erau întrebuințate tot pentru a umple cu slatină recipiente cu capacitate mare.

Fără să ne propunem o analiză extrem de detaliată a repertoriului ceramic identificat în zona acestui izvor sărat, este necesar să subliniem câteva detalii.

În primul rând observăm o predominare a recipientelor mici și mijlocii, pretabile în special pentru a fi folosite la scoaterea apei din izvor și pentru umplerea altor vase, de mari dimensiuni, cel mai probabil de lemn (butoaie). De asemenea, prezența ulcioarelor poate constitui un indiciu al utilizării acestora pentru transportul apei sărate, pe distanțe mici, sau utilizarea lor pentru a umple vase de lemn închise (butoaie, cofe, fedeleșe). Preferința pentru olăria smălțuită are de asemenea justificări practice, în condițiile în care respectivele vase ar fi putut fi afectate de salinitatea apei. Pondere extrem de scăzută a recipientelor mari de lut este o dovadă indirectă a faptului că nu se practica pe loc

cristalizarea sării, fapt susținut și de lipsa urmelor de arsură din preajma izvorului. Faptul că am întâlnit resturi ceramice decorate, fie cu pictură, fie cu motive incizate, ne arată că pentru exploatarea apei sărate se foloseau atât vase de bună calitate, cât și ceramică comună.

Din punct de vedere cronologic, inventarul ceramic recuperat de noi nu poate fi datat foarte strict, dar își găsește cele mai bune corespondențe în olăria din a doua jumătate a secolului XIX și în cea atribuită primelor decenii ale secolului XX. În plus, dacă acceptăm informația potrivit căreia până la 1889 izvorul nu a fost accesibil publicului, avem o limită inferioară pentru datarea ceramicii din acest punct.

Considerații finale

Prin acest tip de analiză am încercat să creionăm o imagine mai elocventă a aceia ce a însemnat exploatarea unei surse de sare în perioada modernă. Deși nu au fost identificate vestigii preistorice lângă acest izvor, nu putem exclude utilizarea sa în vechime, mai ales că pe o rază de maxim 1 km sunt mai multe situri (fig. 1/2), frecventate în neo-eneolitic și epoca bronzului. Chiar dacă respectivele comunități au valorificat cu precădere sursele sărate de la Oglinzi-Băi, considerăm că și izvorul de la *Fântâna Corugea* era cunoscut, distanța dintre acesta și așezări fiind relativ mică.

Repertoriul ceramic identificat în preajma izvorului oferă unele indicii despre utilizarea sa; dimensiunile reduse ale celor mai multe vase sugerează folosirea lor în special pentru extragerea apei sărate și umplerea recipientelor de mari dimensiuni, lucrate din lemn. Inventarul vaselor de lut nu confirmă folosirea acestora pentru transportul pe distanțe mari.

Pe lângă interpretarea lotului ceramic avut la dispoziție, colectarea unor informații etnografice a putut confirma modul de exploatare a acestei surse sărate. De asemenea, faptul că la sfârșitul secolului XIX s-a intensificat utilizarea apelor sărate ale acestui izvor se explică și prin aceea că sursele de la Băile Oglinzi au fost interzise pentru populație¹³, fiind valorificate exclusiv în cadrul stabilimentului balnear.

¹³ D. Constantinescu *et alii*, *Din trecutul istoric al spitalului din Tg. Neamț și al ospiciului de alienați din Mănăstirea Neamț*, p. 88 (fără an și loc de apariție).

ETHNOARCHAEOLOGICAL STATEMENTS REGARDING A SALT WATER SPRING FROM THE MOLDAVIAN SUBCARPATHIANS

Keywords: *Moldavian Subcarpathians, Modern Age, salt water spring, etnoarchaeology, chemical analyses, pottery.*

Abstract

The authors bring into discussion a series of historical, ethnographical and archaeological data regarding a salt water spring from Oglinzi (Neamț County). This salt resource was known since the end of the XIXth century, when were also made the first chemical analysis of its water.

A special attention was payed to the modern period pottery identified within the perimeter of the salt water spring, which was analyzed from the typological and functional point of view. It was seen that the great majority of the vessels were used specifically for exploiting the salted water and for the filling of the large sized recipients made of wood. Very few vessels were used for the transport of the salted water. The analysis of the modern period pottery items may provide certain clues regarding the means of use for the pottery recipients from even older historical times.

The importance of this salt water spring for the human communities of that environment grew once the salt water springs from the nearby Băile Oglinzi were closed for the public, their use being only for medical purposes.

LIST OF TABLES AND ILLUSTRATIONS

Tab. 1. *Chemical analyses realized by Petru Poni in 1889 (apud Ghiorghiu, 1895).*

Tab. 2. *Chemical analyses realized in 2004 (apud Weller et alii, 2007).*

Fig. 1. *Oglinzi-„Fântâna Corugea”: 1 – geographic location; 2 – general view.*

Fig. 2. *Oglinzi-„Fântâna Corugea”: 1, 2 – the spring wooden caption.*

Fig. 3. *Oglinzi-„Fântâna Corugea”: 1-3 – pottery spread around the spring.*

Fig. 4. *Oglinzi-„Fântâna Corugea”: 1-18 – pottery discovered near the salt spring.*

Fig. 5. *Oglinzi-„Fântâna Corugea”: 1-22 – pottery discovered near the salt spring.*

Clorură de Na	Clorură de K	Bromură de Mg	Sulfat de K	Sulfat de Mg	Sulfat de Ca	Carbonat de Ca
g / l	g / l	g / l	g / l	g / l	g / l	g / l
174,4	0,53	0,01	0,49	1,00	4,09	0,05

Tab. 1. Analize chimice efectuate de către Petru Poni în anul 1889

ANIONI				
F (mg / l)	Br (mg / l)	Cl (mg / l)	NO ₃ (mg / l)	SO ₄ (mg / l)
20	0	152	0	9,55

Tab. 2. Analize chimice realizate în anul 2004

Carbonat de Li	Carbonat de Fe	Borat de Mg	Fosfat de Ca	Anhidridă silică	Suma substanțelor fixe
g / l	g / l	g / l	g / l	g / l	g / l
0,002	0,01	0,008	0,004	0,01	180,67

(*apud* Ghiorghiu, 1895).

CATIONI			
Ca (g/l)	Na (g/l)	Mg (g/l)	K (g/l)
1,27	79	0,26	0,06

(*apud* Weller *et alii*, 2007).

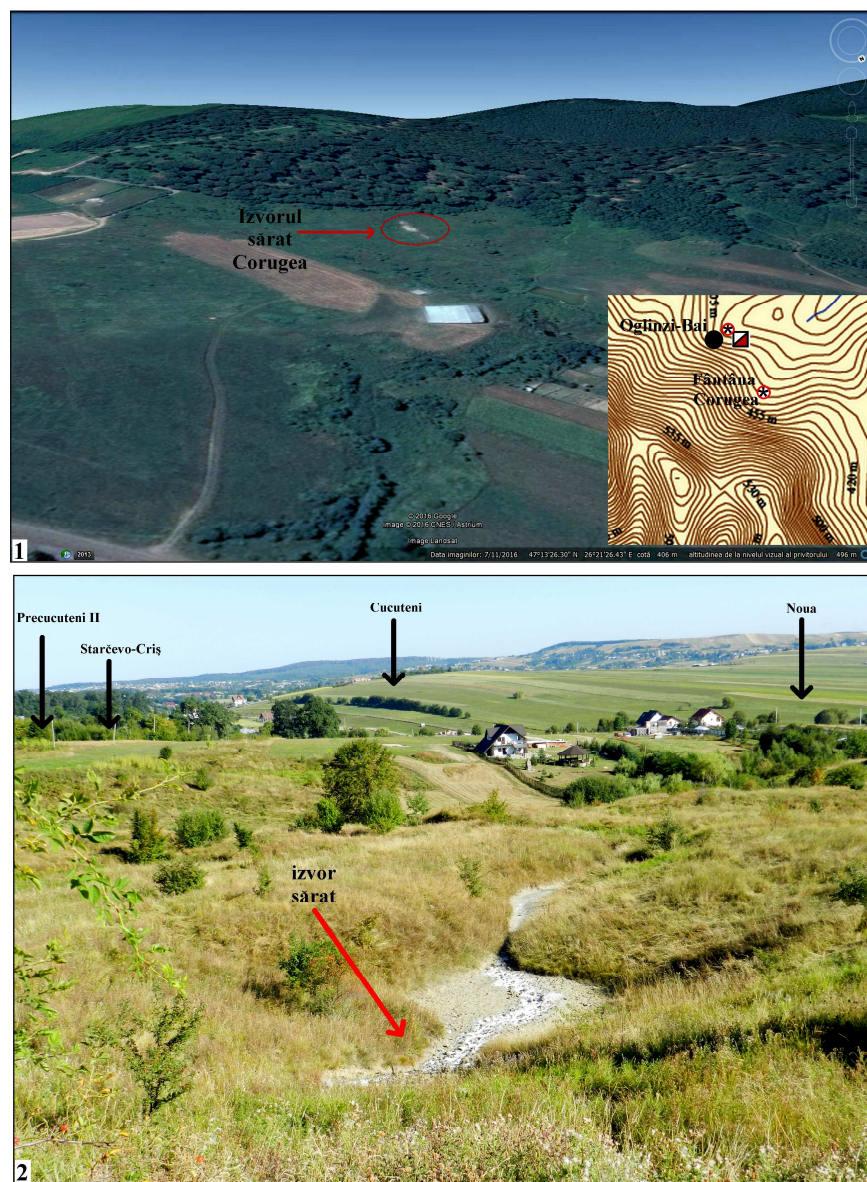

Fig. 1. Oglinzi-„Fântâna Corugea”: 1 – poziția geografică; 2 – vedere generală.

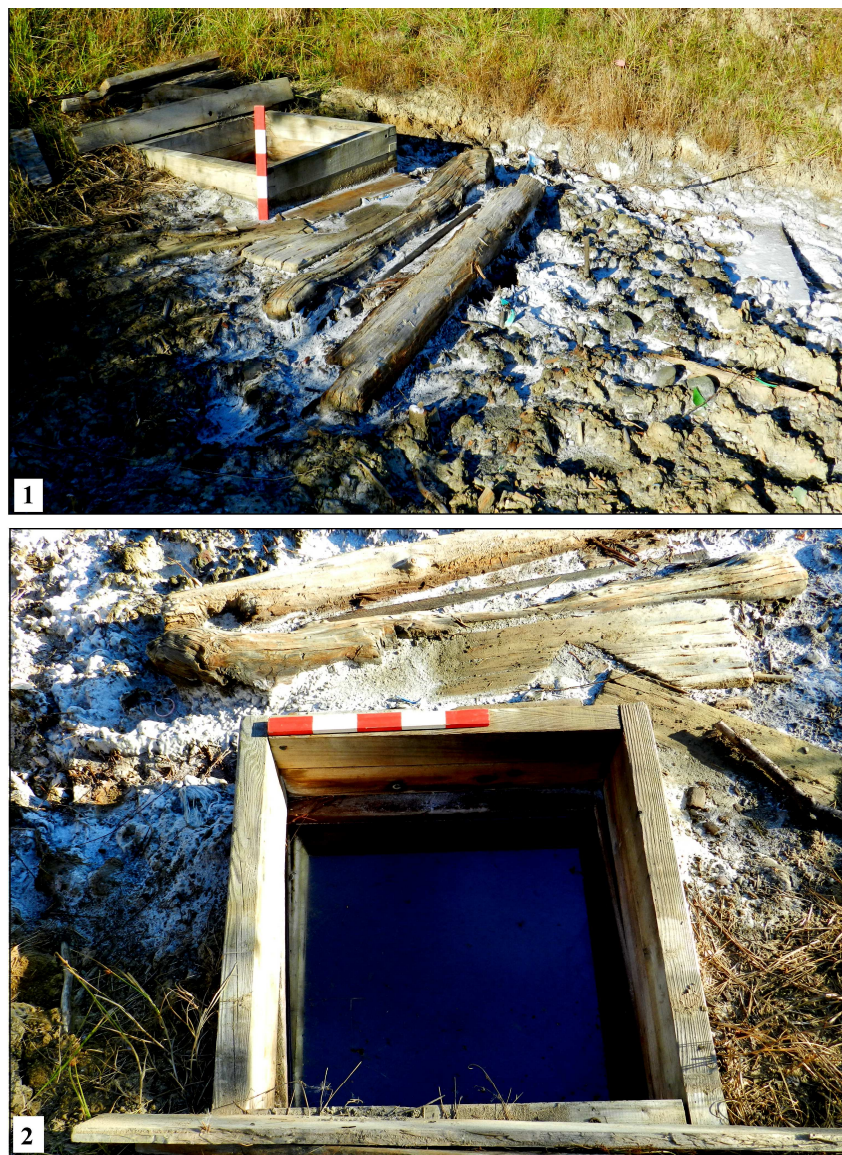

Fig. 2. Oglinzi-„Fântâna Corugea”: 1, 2 – captarea de lemn a izvorului.

Fig. 3. Oglinzi-„Fântâna Corugea”: 1-3 – ceramică răspândită în jurul izvorului.

Fig. 4. Oglinzi-„Fântâna Corugea”:
 1-18 – ceramică descoperită în apropierea izvorului de apă sărată.

Fig. 5. Oglinzi-„Fântâna Corugea”:
 1-22 – ceramică descoperită în apropierea izvorului de apă sărată.